

TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASI (TCMB) GELİŞİMİ: KASIM 2000 VE ŞUBAT 2001 KRİZLERİ

Gökhan KORKMAZER¹

Öz

Bu çalışmada, 1994 ve 2001 yılları arası dönem ele alınarak, TCMB çerçevesi içinde kriz süreçleri incelenmiştir. Merkez Bankası gelişimi açısından şüphesiz ki 2001 yılı dönüm noktasıdır. Kasım 2000 ve 2001 yılının Şubat ayında meydana gelen krizler sonrasında iki aşama halinde “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” açıklanmıştır. Programın temel amacı ekonomik istikrarsızlığı yeniden tekrarlamayacak şekilde süratle ortadan kaldırmak ve ekonominin yapılandırılması için gerekli zeminin oluşturulmasıdır. Bu hedefleri destekler nitelikteki yaşanan bir diğer gelişme ise, TCMB yasal olarak bir yenilenme sürecine girmiş olup, 25 Nisan 2001 tarihinde 4651 sayılı Kanun’la bağımsızlığını kazanma açısından birçok değişiklik yapılmıştır. Bu değişikliklerin sonucu olarak; TCMB, para politikasını belirleme ve uygulamada tek söz sahibi olmuştur. Temel amacı da fiyat istikrarı olarak belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2001 Krizi, Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı

PROGRESS OF CENTRAL BANK OF THE REPUBLIC OF TURKEY (CBRT): NOVEMBER 2000 AND FEBRUARY 2001 CRISIS

Abstract

In this study, crisis period between 1994 and 2001 are analysed within CBRT framework. Undoubtedly, 2001 was a turning point for development of CBRT. After November 2000 and February 2001 crisis, two phased “Transition to Strong Economy Program” was announced. Main objective of this program was to eliminate economic instability without further repetition and providing the necessary ground to structure economy. Another development that supported these objectives was legal restructuring of CBRT and on 25 April 2001, various amendments were accepted under Law No. 4651 for independence. As a result of these amendments, CBRT was the single authority to set and apply money policy. Main objective of CBRT was defined as price stability.

Keywords: The Central Bank of the Republic of Turkey, 2001 Crisis, Transition To Strong Economy Program

Jel Code: E58, G01.

¹ Yüksek Lisans, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, gkhnrkmzr@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7499-3306

Makalenin Geliş Tarihi (Received Date): 20.11.2018

Yayına Kabul Tarihi (Acceptance Date): 27.12.2018

Giriş

Türkiye ekonomisi, kriz tarihi ve yanında getirdiği istikrar programları açısından incelendiğinde fazlasıyla derin bir literatüre sahiptir. İstikrar programlarının temel amacı ekonomide güvensizlik ortamının ve risklerin ortadan kaldırılmasıdır. Ancak Türkiye’de uygulanan istikrar programlarının çoğu böyle bir sonuç doğurmamıştır. Nedenleri ise çeşitlilik göstermektedir. 1994 yılında kurlarda dalgalanmanın giderilememesi, 1995 yılında gerçekleşen enflasyonun beklenen enflasyonun üzerinde seyretmesi, 1997 yılında dış dünyada meydana gelen krizler neticesinde güven ortamı tam anlamıyla oluşturulamamıştır. Özellikle Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin ülkede yarattığı şoklar ve mevcut güvensizlik ortamı ile ekonomik sistem çökme noktasına gelmiştir. Krizin tek iyimser tarafı düşünülecek olursa oda radikal değişikliklerin yapılmasında itici bir güç olarak rol almasıdır. Bu bağlamda Şubat 2001 krizinden sonra Türkiye ısrarlı bir tutum sergilemiş, özellikle TCMB’yi ilgilendiren reform niteliğinde hamleler yapılmıştır. Çalışmamızda 1994 krizinden itibaren başlanarak Şubat 2001 krizine kadar olan süreç ve krizin tekrar ülke gündemine gelmemesine yönelik yapılan adımlar ekseriyetle TCMB kapsamında incelenmeye çalışılmıştır.

1. 2001 Öncesi Durum

1.1 1994 Ekonomik İstikrar Tedbirleri

1991 senesinde yaşanan körfez krizinin yarattığı olumsuz etkiler ve kamusal açıkların artması sonucunda parasal büyüklüklerin kontrol altına alınamaması sebebiyle herhangi bir parasal program açıklanamamıştır. Bu dönemde finansal piyasalarda istikrarın korunması amacıyla faiz ve kurların istikrarlı seyretmesi hedeflenmiştir. Bu dönemde ihracat artış oranları sabit kalmasına karşılık ithalatta ciddi artışlar yaşanmış, akabinde de dış ticaret açığı artmıştır. Bu bütçe açıkları ve dış ticaret açıkları daha sonra 1994’de yaşanacak krizin temellerini oluşturacaktır.

1994 yılına gelindiğinde ise geçmiş dönem bütçe ve dış ticaret açığında yaşanan fahiş yükselmeler ile yüksek reel faizler krizin temellerini oluşturmuştur. Kısa sürede sıcak paranın ülkeden ayrılması ile gecelik borçlanma oranları %1000’in üzerinde seyretmiştir. Tarihler 27 Ocak 1994’ü gösterdiğinde ise Türk Lirası’nın %13,6 oranında değerinin düşürülmesine rağmen Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası rezervleri 4 milyar dolar azalmıştır. TCMB, 1994 yılının ilk 3 ayında Açık Piyasa İşlemleri yoluyla (APİ) piyasadaki para arzını kontrol altında tutmaya çalışmıştır. Ayrıca kurlardaki yüksek artışı önlemek için döviz piyasalarına doğrudan satış yapılmıştır. 5 Nisan 1994 tarihine gelindiğinde ise Ekonomik İstikrar Tedbirleri yürürlüğe konulmuştur. Bu program ile mali piyasalardaki istikrarın sağlanması ve döviz rezervlerinin artırılması amaçlanmıştır. Planda kullanılacak uygulamalar ise daha çok kamu harcamalarını azaltmaya ve kamu gelirlerini arttırmaya yani bütçe açığını azaltmaya yönelik uygulamalardır. Ancak Türk Lirası’nın devalüe edilmiş olması, sermaye hareketlerinin serbest oluşu, bankaların açık pozisyonlarının yüksek olması merkez bankası rezervlerinin hızla erimesine sebebiyet vermiştir. Bu gelişmeler piyasalarda oynaklıklara neden olmuş, Uluslararası Para Fonu (IMF) ile Stand-By anlaşması ile sonuçlanmıştır (Doğançay, 2013: s. 74-76). IMF ile yapılan Stand-By anlaşmasıyla birlikte 750 milyon dolarlık kredi sağlanmıştır. Bu anlaşma piyasalara geçici olarak bir rahatlama sağlamakla birlikte ekonomik istikrarı sağlayamadığı ve istenildiği gibi yapısal reformları gerçekleştirmediği görülmektedir (Arıcan ve Uludağ, 2003: s. 396).

1995’in Şubat ayında IMF ile yapılan Stand- By anlaşması ile bağımlı hareketli kur sistemine geçilmiştir. Bu sistem içerisinde dolar ve marktan oluşan sepete bağlı olarak enflasyondaki oransal artış veya azalışın aynı oranda döviz kuruna yansıtılması amaçlanmıştır. Lakin enflasyon oranının belirlenen tahminlerin üstünde seyretmesi nedeniyle bu uygulamada başarı kaydedilememiştir (Çetin, 2016: s. 75). 1995 yılında IMF ile yapılan Stand-By anlaşmasının sona erdirilmesi, erken genel seçime gidilmesi ve yıl içinde yaşanan hükümet değişiklikleri gibi siyasi süreçte ortaya çıkması ekonomideki belirsizliği arttırmıştır. Bundan dolayı TCMB 1996 yılındaki para politikasının amacını finansal piyasalardaki istikrarın oluşturulması ve korunmasına yönelik

uygulamalar olarak belirlemiştir. Bu şablon göz önünde bulundurularak hazırlanan para politikasındaki hedefler rezerv paranın kontrol edilmesi ve kurdaki hareketliliği izlemeye yöneliktir (Arıcan ve Uludağ, 2003: s. 396).

1.2 1996-1998 Dönemi

Ekonomi 1995 yılının 3. Çeyreğinden itibaren istikrarlı ve yüksek bir büyüme dönemine girmiştir. Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH)'daki artış 1998 yılına kadar sürmüştür. Ancak 1998 yılında büyüme hızı %4.4 düzeyinde gerçekleşmiştir. Büyüme hızının gerilemesinin nedenleri olarak; %50 olarak belirlenen enflasyon hedefine ulaşmak için TCMB ve hükümetin uygulamış olduğu para ve maliye politikaları, 1996 yılında Gümrük Birliği'ne geçilmesiyle birlikte artan yatırımların oluşturduğu aşırı kapasitenin iç ve dış talebi daraltması sonucunda ortaya çıkan finansman sorunu olarak gösterilebilir.

1998 yılında enflasyonda düşüş meydana gelmiştir. %50 oranındaki hedef, %54.3 olarak gerçekleşmiştir. Enflasyonun azalmasında, bütçede istenilen faiz dışı fazla (FDF) hedefinin aşılması, döviz kurlarındaki istikrar, ithalat fiyatlarındaki düşme, enflasyon beklentilerinin azaldığı yönündeki faktörlerin etkili olduğu sayılabilir (Arıcan ve Uludağ, 2003: s. 397). Enflasyon sorununun çözümü için tatmin edici bir kararlılığın oluşmaması ve bütçe politikalarının zayıf kalması TCMB'yi 1996 yılından itibaren para politikası uygulamalarını daha çok enflasyonla mücadeleye ve mali piyasalarda istikrar sağlamaya itmiştir. TCMB'nin istikrar hedefinin iki alt kalemi vardır. İlki Türk Lirası ve dövizde ortaya çıkabilecek kısa süreli değişken fiyat hareketlerinin önlenmesidir. Diğeri ise piyasada bulunan belirsizliğin azaltılmasıdır. İstikrarlı bekleyiş hedefinin TCMB bilançosuna yansması sonucu, TCMB bilançosu içinde bulunan iç varlıklar, kamu kredilerinin kısa vadeli avanslardan oluşuna getirilen sınırlar ve değerlendirme hesabında bulunan bankalara açılan kredilerde meydana gelen düşüşten dolayı iç varlıklar azalış göstermiştir. 1998 yılında ise güven ortamı oluşturulmuş, kur politikası ödün vermeden uygulanmıştır. Aynı yılın ilk iki 3 aylık dönemlerinde TCMB'nin özel kesime olan Türk Lirası cinsinden yükümlülükleri bir başka deyişle rezerv para büyüklüğü hedef alınmıştır (Arıcan ve Uludağ, 2003: s. 400).

1997 yılında ise TCMB'nin hedefi olarak rezerv para büyüklüğü gösterilmiştir. Çünkü rezerv paranın kontrol altında tutulması diğer parasal büyüklüklerinde kontrol altında tutulması anlamına gelmekteydi. Ancak, ülkemizde 90'lı yılların temel sorunlarından biri olarak gösterilen bütçe açıkları TCMB'nin rezerv parayı kontrol etmesini zorlaştırmaktaydı. Şöyle ki; bütçe açıklarının iç borç stokunu arttırması ve bu açığın yüksek faizli iç borçlanmayla finansmanın yaratacağı parasal genişlemenin kontrolü TCMB'nin elini sınırlandıran faktör olmuştur. Ayrıca aynı sene içinde Temmuz ayında yapılan protokol gereğince Hazine kısa vadeli avans hesabını kullanmaktan feragat etmiş olup, 1996 yılı bütçe ödeneklerini aşan kısmın %6'sı olarak belirlenen tutar Hazine tarafından TCMB'ye iade edilmiştir (Önder, 2005: s. 209-210).

1998 yılının ilk 3 aylık programında ise rezerv para artış hızı büyüklüğü belirlenmiştir. Bu büyüklük belirlenirken enflasyon ve büyüme hızları ile paralel bir şekilde ilerlemesi göz önünde bulundurulmuştur. Rezerv para artışının kaynağının ise geçmiş yıllarda da olduğu gibi dış varlık artışından dolayı artması amaçlanmıştır. Rezerv para İlk 3 ayda yani 31 Mart 1998 tarihinde, 1997 Aralık ayına göre %17.3 artış göstermiştir. Bu artış amaçlandığı gibi net dış varlıklardaki artıştan kaynaklanmıştır. İkinci 3 aylık dönemde ise yine ilk 3 aylık dönemdeki hedefler belirlenmiştir. İkinci 3 aylık dönemde ise %13.1 büyüme gerçekleşmiş olup bu artış da net dış varlıklardan kaynaklanmıştır. Ancak bu ilk iki 3 aylık dönemlerin ortak noktası rezerv paradaki artışlar her iki dönemde de belirlenen aralığın altında seyretmiştir. Net İç Varlıklar (TCMB'nin iç kredileri) küçülmeye devam etmiştir (Önder, 2005: s. 212). Sonuç olarak 1998 yılı enflasyonla mücadele açısından incelendiğinde ilk 6 aylık süreçte belirlenen enflasyon hedeflerinin tutması programın akıbetinin umut verici olduğunu göstermiştir. Bu süreci desteklemek için IMF ile "Yakın İzleme Anlaşması" imzalanmıştır. Bu programla birlikte TCMB yılın geri kalan dönemi için 6 aylık ikinci para programı ilan etmiştir. Bu programda bilançoda Ekim ayında revize edilmesiyle oluşan Net

İç Varlıklar büyüklüğü hedef olarak belirlenmiştir. Uluslararası Para Fonu ile yapılan Yakın İzleme Antlaşmasının içeriğine değinecek olursak; bütçede oluşacak faiz dışı fazlanın GSMH'nin %4'ü oranında olması, özelleştirmeden sağlanacak fonun bir bölümünün enflasyonla mücadeleye aktarılması, bankacılık kesiminde revizyon yapılması öngörülmüştür (Önder, 2005: s. 212-213). Programda öngörülen hedeflerin tutturulamamasında dış dünyada meydana gelen krizlerinde etkisinin de olduğu belirtilebilir. Şöyle ki; 1997 yılında başta Tayland olmak üzere Güneydoğu Asya Ülkelerinin ulusal paralarının değerinin %25-%30 civarında devalüe edilmesiyle ve 1998 yılının Ağustos ayında meydana gelen Rusya krizinin eklenmesiyle Türkiye ekonomisinde 1998 yılının ikinci yarısında 6.8 milyar dolar sermaye çıkışı gözlenmiştir. Akabinde de Rusya kriziyle birlikte yaşanan sermaye çıkışlarıyla birlikte Hazine'nin yıllık bileşik faizi ortalama %106 kadar varmış ve faizler genel düzeyi de önemli oranda artmıştır. Azalan fonların da kamu kesimi tarafından kullanımının artması sonucu özel sektör yatırımları azalmış ve dışlama (crowding-out) etkisi meydana gelmiştir (TCMB, 1999: s. 23).

1.3 1999 Parasal Program ve Kasım 2000 Krizi

TCMB, 1999 yılının başında yeni bir parasal program açıklamıştır. Bu programa göre 1999 yılının ilk 6 aylık dönemindeki hedefi olan, uluslararası rezervlerin düzeyini azaltmamak ve enflasyon hedefinin devam ettirilmesi için 1998 yılında IMF ile imzalanan programın devam ettirilmesi olarak belirlenmiştir. Yakın İzleme Antlaşması'nda Net İç Varlıklar hedef değişken olarak belirlenmiştir. İlk 6 aylık dönemde uluslararası rezervlerde artış Net İç Varlıklarda azalış görülmüştür. Bunun sebebi olarak ise söz konusu dönemde iç kredilerde meydana gelen daralma ve TCMB'nin Açık Piyasa İşlemlerini (APİ) azaltmasıdır. 1999 yılı Haziran ayında TCMB'nin gecelik faizleri düşürmesiyle bu durum piyasalarda olumlu bir atmosfer oluşturmuştur. Aynı yılın Temmuz ayında faizler düşme eğilimine girmiştir. Yaşanan bu gelişmeler ile birlikte IMF'ce destek verilen belirli makroekonomik değişkenler ile birlikte ekonominin yeniden kurgulanmasını amaçlayan bir anlaşmaya varılacaktır (Çetin, 2016: s. 76).

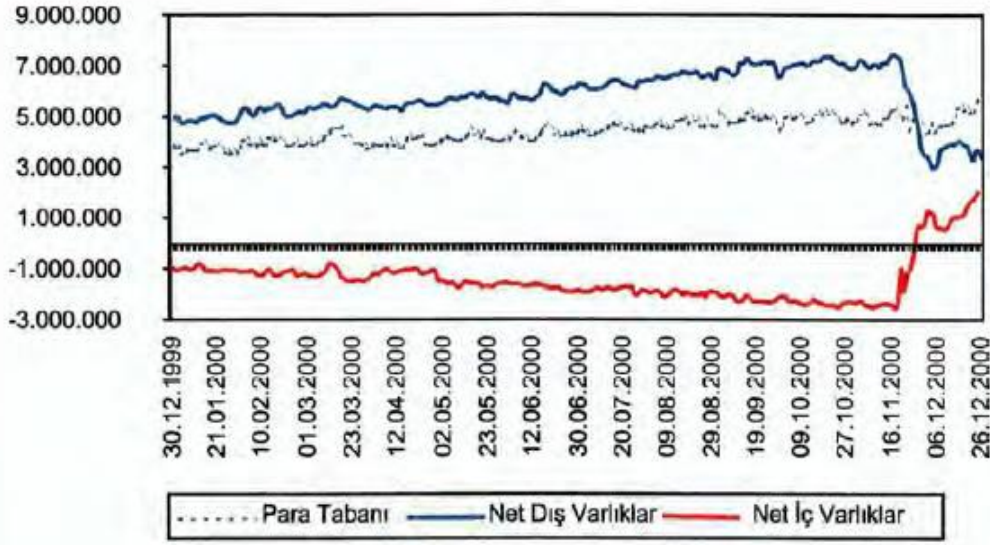
9 Aralık 1999 tarihinde açıklanan 2000 ve 2002 yıllarını da kapsayacak şekilde 3 yıllık bir dönem dahilinde sürecek olan Dezenflasyon Programı (Enflasyonu Düşürme Programı) özü itibariyle 1998 yılı Temmuz ayında IMF ile imzalanan Yakın İzleme Antlaşması'nın bir sonraki adımı sayılabilecek bir Stand-By antlaşmasıdır. Bu 2000-2002 yıllarını kapsayacak programın amacı; enflasyonun yapısal reformlarla desteklenerek para, maliye, kur ve gelirler politikasının eşanlı olarak uygulanması sonucunda enflasyonun 2000 yılı itibari ile %25, 2001 yılı itibari ile %12 ve 2002 yılı itibari ile de %7 gibi tek haneli bir seviyeye getirmektir. Aynı amaç doğrultusunda reel faiz oranlarını da aynı şekilde makul bir düzeye düşürmektir. Ayrıca ekonomide var olan kaynakların adil ve etkin dağılımını sağlayıp ekonominin büyüme kapasitesini arttırmakta amaçlar arasında kendini göstermiştir. TCMB'nin uygulayacağı parasal program için; Net İç Varlıklar, Net Dış Varlıklar ve Uluslararası Rezervler parasal büyüklük olarak hedef alınmıştır (Arıcan ve Uludağ, 2003: s. 402). Bu programla birlikte 2000 yılının sonuna kadar 1 ABD Doları + 0.77 Euro'dan meydana gelen kur sepetinin TL karşısında değerini %20'lik TEFİ (Toptan Eşya Fiyat Endeksi) yılsonu hedefi doğrultusunda gerçekleşeceği kamuoyuyla paylaşılmıştır (TCMB, 2000: 71). Bundan dolayı bilançoda yer alan Net İç Varlıklar için tavan bir düzey belirlenmesi ve bu kalem etrafında band uygulamasına geçilmesi, programın diğer önemli bir maddesini oluşturmuştur. Band uygulamasındaki aralığın Temmuz 2001- Aralık 2001 arasında %7,5 30 Haziran 2002 tarihine kadar %15, 2002 yılının sonuna kadar ise %22,5 olarak belirlenmesi kararlaştırılmıştır. Burada kurun banddaki hareketlerine TCMB'nin müdahale edememesi çok dikkat çekici bir nokta olmuştur (Çetin, 2016: s. 76). Para tabanındaki artışların kaynağının ise Net Dış Varlıklardaki artışlardan sağlanması istenmiştir. Bankaların kabul ettikleri mevduatlardan, Merkez Bankası kasalarında tutmaya zorunlu oldukları miktarı gösteren TL munzam karşılık oranları %8 düzeyinden %6'ya düşürülmüştür. Programda belirlenen para ve kur politikası ile yaratılacak kamu dengesine ilişkin performans kriterleri gerçekleşmiştir. Yılın ikinci yarısında ise yapısal reformların yavaşlamasına karşılık bankacılık sektöründe aksine olarak yapısal

düzenlemelerde hızlanma başlamıştır. Nedeni olarak ise dönem sonunun yaklaşması gösterilebilir. Dönem sonunun yaklaşmasıyla birlikte bankalar hızlı bir şekilde dövizdeki açıklarını kapatmaya uğraşmışlardır. Ancak döviz talebini gidermek için Türk Lirası'na olan talep artmış ve faizler yükselmeye başlamıştır. Artan faizler, ellerinde çok sayıda Devlet İç Borçlanma Senetleri (DİBS) bulunduran bankalar açısından likidite sağlamaya yönelik sorunlar ortaya çıkarmıştır (Arıcan ve Uludağ, 2003: s. 402).

Kasım 2000'de likiditeyi sağlamaya yönelik sorunlar maksimum bir boyuta ulaşmış, bankalar arası piyasada gecelik borçlanma faizi 3 kat birden artarak ortalama %110,8'e en yüksek ise %210'a kadar varmıştır. Devamında yaşanan bir diğer gelişme ise TCMB, APİ ve bankalar arası para piyasası yollarıyla piyasaya fon sağlamış olması sonucunda Net İç Varlıklar'ın bandın dışına çıkmasına neden olmuştur. Merkez Bankası bu kalemin 30 Kasım'da dondurulmasına yönelik karar almıştır (TCMB, 2000: s. 72). 6 Aralık 2000 tarihine gelindiğinde ise IMF ile imzalanan Stand-By antlaşmasına dayanılarak IMF'den sağlanan 10,4 milyar dolarlık ek rezerv piyasalara birazda olsa bir esneklik sağlamıştır. Kasım ayında TCMB'nin rezervlerinde ciddi bir gerileme meydana gelmiştir. İki haftada yaklaşık 5,5 milyar dolarlık gerileme, finansal piyasalardaki baskıyı körüklemiştir (Arıcan ve Uludağ, 2003: s. 403).

Kepenek ve Yentürk'e (2010) göre Nominal Çapaya Dayalı İstikrar Programı uygulanmasının gerekçesi makroekonomik bozuklukları yok etmektir. Şöyle ki; enflasyonu sabit döviz kuru ile aşağı çekmek ve neticesinde geçici bir sürede olsa ekonomide meydana gelen rahatlamayı fırsat bilerek reformları gerçekleştirmektir. İstenilen süre içerisinde reformların gerçekleştirilememiş olması krize zemin hazırlamıştır. Kepenek ve Yentürk'e göre krizin nedenleri arasında; aşırı değerli olan Türk Lirası'na düzeltici devalüasyonun yapılmaması neticesinde değeri yüksek Türk Lirası ithalat miktarında artışa neden olmuş, dolayısıyla da cari açık tırmanmıştır. Türkiye'de tüketimin hızla ilerlemesi, parasal tabanın külliyen yabancı sermaye hareketlerine bırakılması sonucu kısa vadeli spekülasyonlar yaratılması, döviz fazlasına sahip olmayan bankaların olası sermaye çıkışında yaşanacak likidite riski ve bu gibi durumlarda alınacak önlemlerin belirlenmemiş olması kriz nedenleri arasında gösterilebilir. Ayrıca programın daha en başında başlamasıyla birlikte uygulanması arasındaki 11 aylık zaman gecikmesi, uluslararası faaliyet gösteren yatırımcılar tarafından iktidarın programı desteklemediğine yönelik algılar oluşturmuştur.

TCMB'nin bilançosuna bakıldığında ise bilançonun aktif tarafı Net İç Varlıklar ve Net Dış Varlıklar olmak üzere iki ana başlıktan oluşmaktadır. Net Dış Varlıklar kalemine bakılacak olursa kasım ayına kadar artış eğilimi göstermiştir. Kasım ayında finansal sektörde meydana gelen sallanmalar nedeniyle döviz talebi artmıştır. TCMB'nin ise piyasaya yoğun şekilde döviz satması sonucunda Net Dış Varlıklar kaleminde bir daralma meydana gelmiştir. Bilançonun aktif kısmındaki diğer bir ana kalem olan Net İç Varlıklar performans kriteri olarak belirlenen üç parasal büyüklükten bir tanesidir. Net İç Varlıkların değeri -1.200 trilyon TL olarak sabitlenmiş olup bir band içinde dalgalanmasına izin verilmiştir. Kasım ayının ortalarına kadar Net İç Varlıklar performans kriteri sağlanmış olup 22 Kasım tarihinden itibaren yaşanan finansal kriz nedeniyle band uygulaması bırakılmış ve TCMB piyasaya Açık Piyasa İşlemleri yoluyla likidite sağlamıştır (TCMB, 2000: s. 74-75).

Grafik 1 : Net İç Varlıklar ve Band Gerçekleşmeleri

Kaynak: TCMB, 2000: s. 75

22 Aralık 2000 tarihinde ise TCMB, 2000 yılı sonu revize Net İç Varlıklar ve Net Uluslararası Rezervler performans kriterleri ile 2001 yılı için uygulanacak para ve kur politikasını açıklamıştır. Aşağıdaki Tablo 2000 yılında uygulanan programın, uygulanma kararlılığının pozitif gelişmemesi sonucunda içinde bulunulan bozuk ekonominin 2000 yılı hedeflenen ile gerçekleşen arasındaki farkı göstermektedir.

Tablo 1: 2000 Yılı Makroekonomik Hedefler ile Gerçekleşenler

MAKROEKONOMİK DEĞİŞKEN	PROGRAM HEDEFİ	GERÇEKLEŞME
GSMH BÜYÜMESİ (%)	5	6.3
KUR(SEPET) ARTIŞI (%)	20	20
TEFE ENFLASYONU (%)	20	33
TÜFE ENFLASYONU (%)	25	39
Cari İşlemler Açığı(Milyar ABD Dolar)	-4	-9.8
Özelleştirme (Milyar ABD Doları)	7.6	3.3

Kaynak: Önder, 2005: s. 225

Programda GSMH büyümesi %5 olarak öngörülmüş fakat %6,3 olarak gerçekleşmiştir. 1999 yılında ertelenen tüketim ve akabinde gelişen faizlerin düşmesi 2000 yılında tüketici kredilerinde ve iç talepte şiddetli bir artış meydana getirmiştir. Büyümenin kaynağı, aşırı oluşan iç taleptir. Ayrıca iç talepteki patlama enflasyon üzerindeki baskıyı arttırmış olup 2000 yılında TÜFE %25, TEFE %20 olarak belirlenmiştir. Ancak TÜFE'nin %39, TEFE'nin %33'e ulaşmasıyla programda

öngörülen enflasyonun üzerinde seyretmiştir. Türk Lirası'nda (gerekli olduğu halde) düzeltici devalüasyonun yapılmaması ve zaten değerli olan Türk Lirası'nın, tüketim artışıyla birleşmesi sonucunda ithalat artmış ve bu artış cari açığı da arttırmıştır (Önder, 2005: s. 226).

2. 2001 Yılı Süreci

2.1 2001 Yılı Genel Denge

Türkiye ekonomisi, 2000 yılında belli bir büyümeye ulaştıktan sonra 2000 yılının Kasım ayı ve 2001 yılının Şubat ayında yaşanan mali krizlerden olumsuz etkilenerek 2001'de daralma yaşamıştır. Bu daralmanın nedeni olarak yaşanan krizler neticesinde Türkiye'de ciddi miktarda sermaye çıkışı meydana gelmiş ve Türk Lirası'nın dalgalanmaya bırakılması sonucunda da Türk Lirası değerinde azalma olmuştur. Bu gelişme güvensizlik ortamı yaratarak iç talepte ve akabinde de ekonomide daralmaya neden olmuştur. Bunların yanı sıra özel kesime açılan kredi hacmindeki küçülme ve faiz oranlarında ki yükselme ekonomide güvensizlik ortamının yaratılmasında etkili olmuştur (TCMB, 2001: s. 18-19).

GSMH gelişmeleri incelendiğinde ise yılın ilk 9 aylık dönemi esas alınarak geçen döneme göre %8,3 küçülme kaydedilmiştir. Bu küçülmenin temel kanadını başta sanayi ve ticaret sektörleri oluşturmuş ve diğer sektörlerinde bu küçülmeden etkilendiği görülmüştür. Sanayi sektöründe gerileme %6,7 olup nedeni özel sektör kredilerindeki daralma ve yüksek faizler olarak gösterilmiştir. Ticaret sektöründeki gerileme ise geçen döneme göre %7,8'dir. İç talepte meydana gelen daralma ve ithalattaki gerileme ticaret sektörünün sekteye uğramasındaki faktörler olmuşturlardır. Ayrıca azalan ithalatın beraberinde getirdiği azalan ithalat vergisi de GSMH düzeyini olumsuz etkilemiştir (TCMB, 2001: s. 19).

İhracata bakıldığında; ihracat geçen yıla göre %12,3 olarak artmıştır. Türk Lirası'nın dalgalanma sürecinde aşırı değer kaybı ve turizmde yaşanan hareketlilik mal ve hizmet ihracatının artmasına katkı sağlamıştır. İhracat miktarında yaşanan birazda olsa ekonomideki daralmayı kesici bir görev görmüştür (TCMB, 2001: s. 21). İç talepteki daralma ve sanayi sektöründeki üretim hacminin zayıflaması, Türk Lirası'ndaki değer kaybı ithalatı da etkilemiştir. Mal ve hizmet ithalatı %25,7 oranında gerileme kaydetmiştir.

2000 yılında %6,6 olan işsizlik oranı bir sene sonrasında %10,6 düzeyine yükselmiştir. İşsizlik oranının artmasında sanayi sektörünün zayıflaması etkili olmuştur. Çalışan kesim içinde kötüye gidişat başlamıştır. Çalışan kişi başına reel ücret düzeyi bir önceki yıla göre %14,1 oranında azalmıştır. Meydana gelen bu olumsuzluklar, hane halkının ekonomiye duyduğu güveni zedelemiş ve tüketim harcamalarının azalmasına sebep olmuştur (TCMB, 2001: s. 22).

2.2 Ödemeler Dengesi ve Sermaye Hareketleri

2000 yılında dezenflasyon programının etkisiyle iç talep ve ekonomide canlılık yaşanmıştır. Talep artışı ve Türk Lirası'nın reel olarak değerlendirilmesi ithalat miktarını arttırmış ve bu durum dış ticaret açığına yansımıştır. Dış ticaret açığı bir önceki yıla göre %65,1 oranında azalmıştır. Turizm gelirlerindeki artışa rağmen cari işlemlerdeki açık önemli miktarda artmıştır. Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizlerinin ardından Türk Lirası'ndaki değer kaybıyla ithalatta oluşan azalma dış ticaret açığına da yansımış ve cari işlemler 2001 yılında 3,3 milyar ABD Doları fazlası yaratmıştır. İhracatın ithalatı karşılama oranı %77'ye ulaşmıştır (TCMB, 2001: s. 51).

Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizlerinin bir göstergesi olarak 2001 yılında 13,9 milyar ABD Doları net sermaye çıkışı meydana gelmiştir. Yaşanan bu sermaye çıkışlarının büyük miktarını kısa vadeli sermayeler oluşturmaktadır. Bu dönemde bankaların bulundurduğu döviz mevduatları 996 milyon ABD Doları artmasına rağmen bankaların geçen yıl aldıkları Sendikasyon Kredilerinin yenilenme oranlarının düşmesi sebebiyle kısa vadeli net sermaye çıkışı 1 milyar ABD Doları olmuştur. 2001 yılının başında bankaların TCMB'ye döviz satması sonucu ve IMF kredi girişinin de etkisiyle TCMB döviz rezervleri 27,9 milyar ABD Doları ile yılının en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Şubat ayını takip eden aylar neticesinde krizin etkisiyle rezervler gerilemiştir. Haziran ayında döviz

kurunda meydana gelen oynaklıkları gidermek için TCMB döviz satış ihalesi açmıştır. Aynı yılın içinde TCMB döviz rezervleri 15,9 milyar ABD Dolarına gerileyerek 2001 yılındaki en düşük seviyeyi görmüştür. TCMB, 2001 yılını 18,7 milyar ABD Doları düzeyinde kapatmıştır (TCMB, 2001: s. 60).

2.3 Fiyatlardaki Gelişmeler ve Merkez Bankası Bilançosu

2000 yılının sonlanmasının ardından Dezenflasyon programının etkisiyle enflasyon artış hızı düşerek 2001 yılının başlarında Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) %33,6, Toptan Eşya Fiyatları Endeksi (TEFE) ise %26,5'e kadar gerilemiştir. Ancak şubat ayında kriz patlağının çıkması, kurların dalgalanmaya bırakılması ve Türk Lirası'ndaki aşırı değer kaybı neticesinde fiyatlar genel seviyesi tırmanmaya başlamıştır. Bunun sonucu olarak ise 2001 yılı sonu enflasyon oranları TÜFE'de %68,5 ÜFE'de ise %88,6 düzeyinde olmuştur (TCMB, 2001: s. 60).

Bilançonun pasif tarafını oluşturan para tabanı, 2000 yılının Aralık ayında artan emisyon hacminin etkisi ile 2001 Ocak ayında %22 oranında düşüş göstermiştir. Para tabanı 2001 Eylül ayına kadar artış yönünde ilerleme kaydetmiş olup ekim ayında azalış göstermiştir. 2001 yılı Aralık ayı itibari ile %34,8 artış yaşanmıştır. Bilançonun aktif kısmını oluşturan Net İç Varlıklar ve Net Dış Varlıklarda ise yaşanan gelişmeler şu şekildedir; Net Dış Varlıklar hesabı şubat krizine kadar %64,6 artış göstermiştir. Krizin etkisiyle 2001 yılının son günü Net Dış Varlıklar -8,859 milyon ABD Dolarına kadar gerileme yaşamıştır. Net Dış Varlıkların alt hesaplarından biri olan Net Uluslararası Rezervler de eşanlı bir dalgalanma göstermiş ve 2001 yılının son günü -2,980 milyon ABD Dolarına gerilemiştir. Net İç Varlıklar hesabı incelendiğinde ise; 2001 yılının başında yaşadığı süreçten sonra 2001 Şubat Krizinin de etkisiyle artmaya başlamış ve mayıs ayında bu artışın şiddeti ilerlemiştir. 22 Nisan 2001 tarihli TCMB Kanunu'nda yapılan değişikliklerle birlikte Net İç Varlıklar hesabında tanımlama değişiklikleri olmuş ve 2001 yılı sonunda Net İç Varlıklar değeri, 2000 yılı sonundaki Net İç Varlıklar değerinin dikkat çekici şekilde üstünde olup 20,556 trilyon Türk Lirası'na çıkmıştır. Kanunda getirilen değişiklikler ise önceden Kamuya Açılan Nakit Krediler hesabında takip edilen Hazine Borçları Hesabı, Net İç Varlıkların altında bir ana hesap olarak incelenmeye başlanmıştır. Ayrıca bu hesapta kendi içinde Merkez Bankası Portföyü ve Diğer başlığı olarak ikiye ayrılmıştır (TCMB, 2001: s. 77-79).

3. 2001 Krizine Geçerken

Türkiye, Kasım 2000 tarihinde meydana gelen yoğun döviz talebini çok yüksek faiz ile TCMB'nin iki haftalık süreçte yaşadığı ciddi döviz rezervi kayıpları ve IMF ile imzalanmış Stand-By antlaşmasına dayanarak sağlanan 10,4 milyar ABD doları değerindeki ek kredi desteği ile önüne geçmiştir. Diğer bir deyişle; temelinde döviz kuru çapasının yer aldığı programın savunulmasının maliyeti bir hayli yüksek olmuştur (Ardıç, 2004: s. 180).

Kasım 2000 krizi dönemi itibari ile 62 maddeden oluşan ek Niyet Mektubu yayımlanmıştır. Mevcut politikaların kararlılıkla uygulanmaya devam edileceği bildirilmiş ve yabancı bankaların Türkiye'de bulunan ticari bankalara açtıkları kredinin de hükümet tarafından güvence altına alındığı eklenmiştir. Ayrıca Yapısal Reformlar ismi çerçevesinde özelleştirmeye dair detaylı bir takvim oluşturulmuştur. Kasım 2000'den Şubat 2001'e kadar olan dönem için enflasyonun hızını yavaşlatmak amacıyla daraltıcı maliye ve bütçe politikaları ve paralelinde gelirler politikası devam ettirilmiştir. Ayrıca özelleştirme süreci hızlanmaya başlamıştır. 2001 yılı için GSMH artışı %4,5, TÜFE %12, TEFE %10 ve Cari İşlemlerin GSMH'ye oranı %3,1 olarak belirlenmiştir (Ardıç, 2004: s. 181).

Kasım 2000 krizi ek rezerv kolaylığı ile biraz olsun rahatlamasına karşın ekonomideki sorunlar baş göstermeye devam etmiştir. 2000 yılı içerisinde bankacılık kesiminde biriken görev zararları ve TMSF (Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu) kayıplarının ortalama 35 milyar dolar olduğu belirlenmiştir. Ayrıca iç ve dış borç stoğu toplamda 150 milyar doları geçmiştir (Fırat, 2006: s. 212). Kasım 2000'den öncede baş gösteren Türk Lirası likiditenin eşit olmayan dağılımı özellikle bu dağılımdaki adaletsizlik, kamu ve TMSF bünyesindeki bankalar yönünde gerçekleşmiştir.

Ayrıca yaşanan bu likidite sıkışıklığı durumu, likidite sağlamak adına kamu ve TMSF bünyesindeki bankaları rekabete sokmuş, özel kesimin bankalardan daha çok mevduat faizi ödemeleri yapmalarına sebep olmuştur (Önder, 2005: s. 237). Güçlü ve etkin uygulayıcıların gerekli desteğini görmede zayıf bir görüntü sergileyen istikrar programı şablonu mevcuttu. Başarı için önemli koşullardan bir faktör eksikti. Programın başından sonuna kadar geçen çalışmaların çoğunun bürokratlar tarafından hazırlanmış olması hükümetin programa verdiği destek konusunda tartışmalara yol açmıştır. Bunlara ilaveten koalisyonadaki sorunlar ana muhalefet partisinin kapatılması hakkındaki dava, hükümetin ömrünün uzun olmayacağı konusunda bir kamuoyu oluşturmuştur (Ardıç, 2004: s. 182).

Uygur'a (2001) göre programın zayıflıkları arasında daha önceki süreçlerde IMF ile imzalanan 16 anlaşmanın istenilen sonuçlara ulaşamaması yahut yarıda bırakılması, yeni programda bir önyargı ve itimatsızlık yaratmıştır. Bunun yanında döviz çapa olarak ele alan diğer ülkelerde de bu program başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Ayrıca kamu bankalarının görev zararlarının giderek yükselmesi kamu kesimi açıklarının azaltılmasının kolay olmadığını göstermiştir. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda fiyatlar genel seviyesinin 1999'da %60 seviyelerinden 2000 yılında %20'lere indirilmesi kolay gözükmemiştir. Yapısal uyumun en önemli parçalarından gösterilen özelleştirme de istenilen hedeflere ulaşamayacağı 2000'in ortalarında belli olmuştur. Bankaların dışardan borçlanmasıyla beraber cari açık hızla yükselmeye başlamıştır. Gerçekleşen açık 9,8 milyar dolar olmuştur. Petrol fiyatlarındaki artış ve dayanıklı tüketim mallarındaki artış bu açığın en büyük nedenleri olmuştur. Yüksek ihtimalle programda fiyat ve gelir esneklikleri oldukça düşük tutulmuştur.

3.1 2001 Krizi

Ekonominin kırılma yapısının artması sonucu adım adım krize doğru ilerlerken 19 Şubat 2001 tarihinde sarsıcı bir gelişme yaşanmıştır. Milli Güvenlik Kurulu Toplantısı'nda dönemin Cumhurbaşkanı ile Başbakanı arasında meydana gelen gerilim, yeni bir krizi körüklemiş, programa duyulan güvenin sonunu getirmiştir. Döviz talepte patlama meydana gelmiştir. Ciddi boyutlarda likidite krizi oluşmuştur. Tarihler 21 Şubat 2001'i gösterdiğinde ise bankalar arası para piyasasında gecelik faiz oranı ortalama %4018,6 en yüksek ise %6200'lere ulaşmıştır. TCMB'nin döviz rezervlerinde ise erime meydana gelmiş 23 Şubat'ta 5,36 milyar dolar değer kaybıyla 22,58 milyar dolara gerilemiştir (Ardıç, 2004: s. 182).

19 Şubat 2001 tarihli bir gün valörlü 7,6 milyar dolar olan döviz talebinin önüne geçmek isteyen TCMB'nin likiditeyi daraltması sonucu aşırı likidite ihtiyacı içinde olan bankacılık kesimi dolayısıyla ödemeler sisteminin çökmesine neden olmuştur. TCMB döviz satışı yapmak zorunda kalmıştır (Balmumcu ve Süslü, 2017: s. 15). Sonunda ise faizlerdeki yükselişin önüne geçilememesi ve ekonomide daha fazla tahribat yaşanmaması için 22 Şubat tarihinde döviz kurları dalgalanmaya bırakılmıştır. Enflasyonu düşürme programı yürürlükten kaldırılmıştır. İvedi bir şekilde kurların dalgalanmaya bırakılmasından sonra yapılan yüksek oranlı devalüasyonlar daha önceden bilançosu kötü etkilenmiş olan bankacılık kesimini olumsuzluğa sürüklemiş, öz kaynaklarda ve varlıklarda azalma meydana gelmiştir. Ödemeler dengesinin sermaye hesabında çıkışlar gözlenmiştir (Celasun, 2002: s. 17).

Mali sisteme olan güvensizlik, dolarizasyonun artması, ödemeler bilançosunda yaşanan açıklar, firmaların iflas kararları gibi yaşanan tüm bu olumsuzluklar Şubat Krizinin etkisini gözler önüne sermektedir. Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizlerinde TCMB hedef gösterilmiştir. TCMB'nin döviz rezervlerini korumacı tutumu, olağan şartlarda normal gözüksede olağanüstü zamanlarda mevcut duruma hızlı karşılık verici politikaların gereksinimini ortaya çıkarmıştır. Bu tür şok etkisi yaratan durumlarda oluşan güvensizlik ortamı sebebiyle TCMB son kredi mercii olma özelliğini yitirmeye başlamıştır (Turan, 2011: s. 72).

3.2 Merkez Bankası İşlemleri

22 Şubat'ta Türk Lirası'nın yabancı paralar karşısında dalgalanmaya bırakılmasından sonra krizinde yarattığı olumsuz havayla TCMB'nin amacı olarak ödemeler sistemindeki dengesizliklerin geçilmiş ve finansal piyasalarda istikrar sağlanması olarak devam etmiştir. Kurun nominal çapaya dayandırılmasından dolayı dalgalanmaya bırakılması, TCMB'nin uygulayacağı politikalara esneklik kazandırmıştır. Akabinde TCMB, 26 Şubat 2001 tarihinden itibaren başlanarak Bankalararası Para Piyasası'nda (BPP) faiz oranlarını düşürmeye başlamıştır. Ayrıca TCMB dalgalı kur sistemine geçişle bankacılık kesiminin dış yükümlülüklerini karşılayabilmesi amacıyla bankalara günlük açıkladığı oranlardan döviz depo olanağı getirmiştir. İlaveten 29 Mart tarihinde Programlı Döviz Satış İhalesi başlamıştır. Bankacılık kesiminin Şubat 2001 krizine yüksek oranda açık pozisyonda girmiş olması nedeniyle oluşan kırılmalı yapıyı gidermek için TCMB kamu ve TMSF bünyesinde bulunan bankalara dövizde endeksli veya döviz cinsinden DİBS 'ler vermiş ve bu uygulama da kur üzerindeki baskıları biraz hafifletmiştir.

Kriz öncesi süreçte bankaların gecelik piyasalarda astronomik boyutlara ulaşan fon taleplerini ve neticesinde ortaya çıkan dengesiz likidite dağılımının önüne geçmek doğrultusunda TCMB'nin bir diğer hedefi gecelik borçlanma gereksinimlerinin piyasa faizleri üzerindeki kurduğu baskının önüne geçmek olmuştur. Baskının hafifletilmesi için kamu ve TMSF bünyesindeki bankaların gecelik borçlanma ihtiyaçlarına TCMB tarafından finanse edilmesine geçilmiştir. Hazine tarafından bankalara mali yapıdaki problemlerin giderilmesi amacıyla Devlet İç Borçlanma Senedi verilmiş ve bu Devlet İç Borçlanma Senetlerinin 14 katrilyon Türk Liralık kısmının TCMB'ye belirli bir süreç neticesinde doğrudan alımı sonucu kamu ve TMSF bünyesindeki bankaların likiditeye dair problemleri azalmıştır (TCMB, 2001: s. 94).

3.3 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı

Kasım 2000 ve devamında Şubat 2001 krizinin ardından yaşanan olumsuz gelişmelerin ardından 14 Nisan ve 15 Mayıs 2001 tarihlerinde iki aşama halinde açıklanan "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" yürürlüğe sokulmuştur. Programın genel açıdan incelendiğinde amacı güvensizlik havasını ve ekonomideki istikrarsızlığı ivedilikle yok etmek ve bir daha böyle bir süreçten geçilmemesi için ekonominin ve kamu yönetiminin yeniden yapılandırılmasına yönelik uygun zeminin oluşturulmasıdır (Turan, 2011: s. 77). Güçlü ekonomiye geçişle birlikte temel amaçlar şeffaflık ve hesap verilebilirlik ile beraber bankaların yeniden yapılandırılmasını ve buna bağlı olarak faiz oranlarıyla kurlar arasında istikrarın oluşturulması, piyasada oluşan kırılmalı yapının güçlendirilmesi, kamunun finansal bir denge yakalayabilmesi, politika araçlarının enflasyonun önüne geçmede faal ve etkin olarak kullanılması gibi konular hedeflenmiştir. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile yukarıda bahsedilen şeffaflık ve hesap verilebilirlik ilkelerinin oluşturulmaları adına maliye ve para politikalarında farklılaşmaya gidilmesi öngörülmüştür. Haliyle para politikasının belirleyicisi olan TCMB'de revizyona gidilmesi ve TCMB Kanununda da değişiklikler yapılması gerekliliği inkar edilemez bir hal almıştır. Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri şüphesiz TCMB'nin zorunlu olarak gelişim sürecini hızlandırmıştır. TCMB yasa taslağında belli bazı konuların üstünde durulmuştur. Birincisi TCMB yasasının Avrupa Birliği normlarıyla uyumlu hale getirilmesi, ikincisi TCMB'nin şeffaflığı ve hesap verilebilirliğinin artırılması ve üçüncü olarak da TCMB'nin yegane amacının fiyat istikrarı olup, politika belirlemede otoritelerden etkilenmeyen bağımsız bir kimlik kazanması olmuştur (Çetin, 2016: s. 78-80).

11 Eylül 2001'de ABD'de gerçekleşen terörist saldırısının etkisiyle iç ve dış mali piyasalarda yaşanan istikrarsızlığın etkisiyle finansman gereksinimindeki artış ve fiyatlar genel seviyesinin beklenenin ötesinde çıkması üzerine Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı 2002-2004 yıllarını kapsayacak şekilde yeniden ele alınmıştır. Ekonominin olası şoklara karşı dayanıklılığının artırılması hedef olarak belirlenmiştir (Önder, 2005: s. 234).

Tablo 2: Programdaki Makroekonomik Hedef ile Gerçekleşmeler

	2001	2002	2002	2003	2003	2004	2004
	GERÇEKLEŞME	HEDEF	GERÇEKLEŞME	HEDEF	GERÇEKLEŞME	HEDEF	GERÇEKLEŞME
TÜFE	68.0	35.0	29.7	20.0	18.4	12.0	9.3
GSMH	-9.4	3.0	7.9	5.0	5.9	5.0	9.9
Faiz Dışı Fazla/GSMH	5.7	6.5	3.9	6.5	6.2	6.5	~6.9
Net Borç Stoku/GSMH	92.0	81.0	78.6	73.0	70.5	69.0	~65.0

Kaynak: Önder, 2005: s. 235

Türkiye 1998 ve 2000 yıllarında IMF kaynaklı hazırlanan iki programda belirlenen hedeflerden büyük ölçüde sapmıştır. Lakin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın 2002-2004 yıllarını dahil ederek revize edilip uygulanmasıyla ilk defa hedeflere nazaran daha olumlu bir performans sergilemiştir. Fiyatlar genel seviyesi beklenenin altında kalırken, GSMH tahminlerin üzerinde seyretmiştir. Ayrıca borç stoku azalma yönünde ilerleme kaydetmiştir. Yaşanan pozitif gelişmelerin kökeninde yapısal reform ve bütçede uygulanan disiplin yatmaktadır. Böylelikle ilk maliye politikası, para politikasını destekleyen koordine bir yapı sergilemiştir (Önder, 2005: s. 235).

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin bankacılık sisteminde yarattığı tahribat göz önünde bulundurularak program 3 kademeli bir şekilde düzenlenmiştir. Bankacılık kesimine dair alınacak önlemlerle krizden ivedilikle çıkış buna bağlı olarak faiz ve kurlar arasında istikrar oluşturulması ve makroekonomik istikrarı sağlayarak büyümede istikrar yakalanmasıdır. Ayrıca program, uzun dönemde enflasyon hedeflemesi taahhüt etmekte olup TCMB enflasyonla ilgili yıllık hedeflerini paylaşmaya başlamıştır (Eroğlu, 2009: s. 32).

Bankacılık kesiminin şoklara karşı dayanıklılığının artırılması amacıyla öncelikle bankaların görev zararlarının bilançodan tasfiyesi için kamu bankalarına Özel Tertip Devlet İç Borçlanma Senedi verilmiştir. TMSF bünyesinde bulunan bankalara ise mali yükümlülüklerinin yanı sıra döviz hacmini güçlendirmek için Özel Tertip Devlet İç Borçlanma Senetlerinin yanında döviz cinsinden senetler de ihraç edilmiştir. Özel sermayeli bankalarla ise iç borç takası yapılmıştır. Ayrıca yasal düzenleme ile şeffaflık ekseninde kamu bankalarına görev verilmesi için merkezi hükümet bütçesine ödenek eklenmesi gerekliliği getirilmiştir (Celasun, 2002: s. 18).

Belirtilen amaçlara ulaşmanın temel şartı makroekonomik dengelerin oluşturulmasıdır. Ancak bu dengelerin oluşturulması ekonomide kısa süreliğine bir daralmayı öngörmektedir (Ay ve Karaçor, 2006: s. 72). Nitekim büyümenin 2001 yılında %3 azalacağı öngörülmüştür. Ayrıca enflasyonun hızlanacağı 2001 yılı sonu dahilinde TEFİ'de %57,6 ve TÜFE'de %52,5 olması tahmin edilmiştir. Program içerisinde belirlenen bir diğer makroekonomik hedef ise faiz dışı denge/GSMH oranının %6,5 olmasıdır. Bu makroekonomik hedef kamu mali yönetimi ve mali disiplin için fazlasıyla önemli bir yere sahiptir. Ayrıca sürdürülebilir dış borçlanma açısından da kritik bir konumdur. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın dış ticarete yönelik hedefleri ise GSMH'nin azalmasının öngörülmesi neticesinde, iç talebin azalması ve akabinde ithalatın da azalacağı yönünde olmuştur. İhracat kanadına bakıldığında ise rekabetin iyileştirilmesi ile birlikte olumlu sonuçlar beklenilmiştir. Dolayısıyla cari işlemlerin dengeye yaklaşacağı düşünülmüştür (Taşar, 2010: s. 82).

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın bilançoya yansımaları ise şu şekildedir: 2001 Temmuz ayına kadar yapılan döviz satışları, kriz gününden haziran ayının sonuna kadar Net Dış Varlıklar kalemine %144,5, Net Uluslararası Rezervler kalemine de %99,5 oranında daralma olarak yansımıştır. 2001 yılındaki Net İç Varlıkların ulaşabileceği tavan değerler performans kriteri olarak belirlenmiş olup Net İç Varlıklardan Değerleme hesabıyla 2000 yılı değerlendirilmesinden, hazineye ayrılan miktarın çıkartılmasıyla program bazlı bir hal alan Net İç Varlıklar Hesabında hedeflenen değerler yakalanmıştır (Arıcan ve Uludağ, 2003: s. 407).

3.4 25 Nisan 2001 Tarihli 4651 Sayılı TCMB Kanun ile T.C. Merkez Bankası Kanununda Yapılan Değişiklikler ve Getirilen Yenilikler

Avrupa Birliği'nin 2000 yılı İlerleme Raporu'nda belirtmiş olduğu gözlemler sonucu Türkiye'nin Merkez Bankacılığı konusunda gerekli gelişmeyi gösteremediğini ifade etmiştir. Fiyat istikrarının tek amaç olması gerektiği ve yasal bağımsızlığını sağlaması konusunda uyarılarda bulunulmuştur. Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin körüklediği bunalım sürecinde TCMB yasasında değişikliklere gidilmesi zorunluluğu gözler önüne serilmiştir. Yaşanan bu ekonomik koşullar, kemikleşmiş enflasyon ve Avrupa Birliği normları karşısında 25 Nisan 2001'de 4651 Sayılı Kanun TBMM Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir (Çetin, 2016: s. 79).

Piyasadaki para miktarını ifade eden para arzı ile enflasyon arasındaki doğru yönlü ilişkiden dolayı para arzının belirlenmesi konusunun önemi gitgide kritik bir hal almaya başlamıştır. Para arzının kontrol edilmesi TCMB tarafından sağlanmaktadır. Bu konuyla ilgili yapılan çalışmalar neticesinde TCMB'nin bağımsız yapısı ile enflasyon arasında doğrudan bir ilişki olduğu sonucu çıkmaktadır. Bu çalışmalara göre o ülkenin Merkez Bankası bağımsızlığının derecesi ne denli yüksekse fiyatlar genel seviyesi de o oranda düşüktür. Bundan dolayı para politikasının etkin yapısının artırılabilmesi amacıyla Merkez Bankasının otoritelerce uygulanan siyasi baskıdan etkilenmemesi önemli bir hal almıştır. Bu durum neticesi kapsamında yasa ile birlikte Merkez Bankası literatürde mevcut olan bağımsızlık noktaları sağlamıştır. Bu bağımsızlık noktaları; amaç ve araç bağımsızlığı olarak belirtilmektedir. Bu iki bağımsızlık kriteriyle birlikte Merkez Bankası ekonomideki konjonktüre göre ekonominin akıbetini belirlemek doğrultusunda uygun para politikası hedefini kendisi belirleyerek amaç bağımsızlığını sağlar. Ayrıca bu hedefin yerine getirilmesi için uygulanması gerekli olan para politikası araçlarını kendisinin belirlemesi araç bağımsızlığını oluşturur. Bağımsızlık kriterlerinden bir diğeri de yasal bağımsızlıktır. Yasal bağımsızlığın politik bağımsızlık ve ekonomik bağımsızlık olmak üzere iki kalemi mevcuttur. Ekonomik bağımsızlık kamu kesimi açıklarının Merkez bankasında bulunan kaynaklar kullanılarak finanse edilmesini ifade ederken, politik bağımsızlık ise Merkez Bankası başkanları ve diğer görev yapanlarının atanma şekli, görev süreleri, görevden alınma gibi idari konuları içermektedir (Arıcan ve Uludağ, 2003: s. 409).

25 Nisan 2001 tarihli ve 4651 Sayılı Kanunda yapılan değişiklikleri inceleyecek olursak; yukarıda da değindiğimiz üzere Merkez Bankası bağımsızlığı derecesi ve enflasyon arasındaki ilişki göz önünde bulundurularak 4651 sayılı kanunun 4. maddesi ile Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının temel amacı "fiyat istikrarını sağlamak" şeklinde olduğu ve ekonominin içindeki konjonktüre göre uygulayacağı para politikasını ve hedefi doğrultusunda kullanacağı para politikası araçlarını belirlemede tek yetkili ve sorumlu olduğu hükme bağlanmıştır. Bu hükümle Avrupa Birliği Merkez Bankaları statüsüyle uyum sağlanmıştır. Böylece TCMB'ye araç bağımsızlığı sağlanmıştır. 4651 Sayılı Kanun ile TCMB'nin kendisine verilen görev ve yetkileri, kendi sorumluluğu dahilinde bağımsız olarak uygulayacağı vurgulanmıştır. Ayrıca bağımsızlığın sağlam temellere oturtulması adına Hazine'ye ve diğer kamu kurumlarına avans ve kredi verilmesi uygulamasına son verilmiş olup Hazine ve diğer kamu kuruluşlarının sürdürdüğü borçlanma kağıtlarının birinci piyasadan alınmasına yasak getirilmiştir. Hükümetin uyguladığı politikalara ise TCMB'nin kendi politikalarına ters düşmemek kaydıyla destek vermesi gerektiği kabul görülmüştür (Arıcan ve Uludağ, 2003: s. 410). Böylelikle hükümetteki bütçe açıklarını ve kamudaki görev zararlarını karşılamaya yönelik uygulamalar yasal değişikliklerle son bulmuştur.

TCMB’de başkan yardımcılarının atanması, görev süresi gibi idari işlemlerle ilgili yapılan düzenlemeler politik bağımsızlığın sağlanmasında etkin adımlar olmuştur. (Çetin, 2016: s. 80).

TCMB’nin alacağı para politikası kararlarında ve uygulanması sırasındaki süreçte şeffaflık ile hesap verilebilirlik konuları göz önünde bulundurularak bu konularda güçlenmeye gidilmiştir. Yapılan bu değişiklikler dahilinde TCMB’nin bağımsız bir yapıya geçişi sağlanmış olmakla beraber Maliye politikalarında da Hükümet ile koordine sağlaması gereken konularda düzenlenmiştir. Bu düzenlemeye göre; TCMB, demokratik teamüllere uygun bir biçimde enflasyon hedefini Hükümet ile birlikte belirleme yetkisine sahip olmuştur.. Türk Lirası’nın değerini korumak için gerekli önlemleri almak , Türk Lirası’nın diğer paralar ve altın karşısındaki değerini saptamaya yönelik kur rejimini belirleme yetkisi de Hükümetle birlikte kullanılmasına karar verilmiştir. Ayrıca TCMB bünyesinde kurulan TCMB’nin danışma kanadını oluşturan Para Politikası Kurulu’na bir üyenin hükümetçe müşterek kararnameyle atanması belirlenerek hükümet ile koordinasyonlu yapı sağlanmak istenmiştir (Arıcan ve Uludağ, 2003: s. 411). TCMB’ye ek olarak finansal sektörlerle ilgili ihtiyaç duyduğu verileri, istatistikleri toplama mali sistemi sağlamlaştırma makroekonominin dengelerini sağlamak için etkili bir ödeme sistemi kurma yetkisi de verilmiştir (Çetin, 2016: s. 80).

4.Sonuç

Türkiye ekonomisinin 1994 yılının başında yaşadığı kriz sonucunda 5 Nisan 1994 tarihinde istikrar kararları açıklanmıştır. Kurlarda meydana gelen oynaklığın program boyunca devam etmesi ve faizlerin azalmaması programa olan güvenin şaibeli olduğunun altını çizmiştir. 1995 yılına gelindiğinde ise IMF ile yapılan Stand- By anlaşması doğrultusunda ise enflasyon oranının beklenenin üstünde seyretmesi sonucu bu programında ömrü çok uzun olmamıştır. 1997 yılında meydana gelen Güney Doğu Asya ülkelerinin ulusal paralarının değerinin %25-30 civarı düşürülmesiyle başlayan Güney Doğu Asya krizi ve 1998’de Rusya krizinin de eklenmesiyle oluşan olumsuz koşullar Türkiye ekonomisinde de hissedilmiştir. Türkiye’den önemli miktarda sermaye çıkışı olmuştur. Akabinde de faizler genel düzeyi önemli oranda yükselmiştir. 1999 yılında IMF ile yapılan görüşmeler sonucu imzalanan Yakın İzleme Anlaşmasının bir Stand- By anlaşmasına dönüştürülmesi kararına bağlanmış ve 2000-2002 dönemleri arasında uygulanacak makro temelli ekonomik programların çerçevesi çizilmiştir. 2000 yılında uygulanmaya konulan istikrar programı istenilen uygulamaların laygınca yerine getirilememesi, bankaların açık pozisyonlarını kapatmak için likidite talebi Kasım 2000 krizini doğurmuştur bu kriz ek IMF kredi ile atlatılsa bile ekonomide oluşan kırılgan yapı ve siyasi gerginlik Şubat 2001 krizini beraberinde getirmiştir. Şubat 2001 kriziyle finansal piyasalar tıkanmış, ödemeler sistemi kilitlenmiş, dövize olan talep hızla yükselmeye devam etmiştir. Bu kriz aynı zamanda Merkez bankası içinde bir dönüm noktası olmuştur. 14 Nisan ve 15 Mayıs 2001 tarihlerinde iki bölüm olarak açıklanan “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” devreye sokulmuştur. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’nın temel amacı güven bunalımını ve istikrarsızlığı süratle ortadan kaldırmak ve bir daha geri dönmeyecek şekilde kamu yönetiminin ve ekonominin yeniden yapılandırılmasına yönelik altyapının oluşturulmasıdır. Bu çerçevede belirlenen amacı desteklemek doğrultusunda 25 Nisan 2001 tarihinde Merkez Bankası kanununda yeniliklere gidilmiştir. Bu yeniliklerle Merkez Bankası aslında var olması gereken iade-i itibarını kazanmıştır. Bağımsızlığını güçlendirerek para politikasının seçilmesinde ve uygulanmasında yönetici haline gelmiş ve özellikle enflasyon, deflasyon gibi olguların çözümü içinde “temel amacı fiyat istikrarıdır” ibaresi eklenmiştir.

KAYNAKÇA

- Ardıç, H. (2004). *1994 ve 2001 Yılı Ekonomik Krizlerinin Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bilançosunda Yarattığı Hareketlerin İncelenmesi*. TCMB Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara.
- Arıcan, E. ve Uludağ, İ. (2003). *Türkiye Ekonomisi (Teori-Politika-Uygulama)*. İstanbul: Der Yayınları.
- Ay, A. ve Karaçor, Z. (2006). “2001 Sonrası Dönemde Türkiye Ekonomisinde Krizden Büyümeye Geçiş Üzerine Bir Tartışma”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16.
- Balmumcu, Ö. ve Süslü, B. (2017). “Para Politikası Açısından Türkiye’de 2001 ve 2008 Kriz Deneyimleri”. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 54(626): 9-32.
- Celasun, M. (2010). “2001 Krizi Öncesi ve Sonrası Makroekonomik ve Mali Bir Değerlendirme”. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1): 76-97
- Çetin, M. Ö. (2016). “Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Para Politikası Uygulamalarının Gelişimi”. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 8(14): 67-101
- Doğançay, Y. (2013). *Para Politikası Araçları ve Türkiye Uygulaması 1980-2012* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Eroğlu, N. (2009). “Türkiye’de 1990’lı ve 2000’li Yıllarda Para Politikaları”. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(1): 23-42
- Fırat, E. (2006). *Ekonomik Krizler ve İstikrar Paketleri Türkiye Uygulaması (1980-2002)*. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Kepenek, Y. ve Yentürk, N. (2010). *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Önder, T. (2005). *Para Politikası Araçları Amaçları ve Türkiye Uygulaması*. TCMB Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara.
- Taşar, M. O. (2010). “Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve Makro Ekonomik Etkilerinin Analizi”. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1): 76-97
- Turan, Z. (2011). “Dünyadaki ve Türkiye’deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi”. *Niğde Üniversitesi İİBFD Dergisi*, 4(1): 56-80
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. (2000). *Yıllık Rapor 1999*. Ankara.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. (2001). *Yıllık Rapor 2000*. Ankara.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. (2002). *Yıllık Rapor 2001*. Ankara.
- Uygur, E. (2001). *Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri* (No. 2001/1).